

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-11>

УДК 159.9:364-43-043.5

Раєвська Я.М.¹Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО МІЖПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. Професійна діяльність особистості фахівця соціальної сфери залежить від специфіки і виду роботи (професійна практика чи академічна дисципліна), що має власні теорії соціальної роботи. Професійна діяльність фахівців соціальної сфери є достатньо складною за своїм змістом, напрямками і потребує виконання значної кількості як «загальних» (діагностичної, прогностичної, перетворюючої, правозахисної, організаційної, попереджувально-профілактичної, соціально-медичної, соціально-педагогічної, психологічної, соціально-побутової тощо), так і спеціальних функцій адміністративного, управлінського, організаційного, так і психологічного, педагогічного, соціального та іншого спрямування. Специфічні особливості готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії зумовлені функціями соціальної роботи як складової соціального захисту держави загалом і їх специфікою щодо становлення особистості фахівця соціальної сфери зокрема. З метою визначення професійної готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії нами створено особистісну траєкторію готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії, яка включає наступні етапи: пропедевтично-адаптаційний (діагностика готовності фахівців соціальної сфери як результат професійної діяльності); діяльнісний (діагностика рівня професійної готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії за наступними компонентами: мотиваційно-емоційний, когнітивно-змістовий, діяльнісно-практичний та регуляційний); оцінювальний (визначення рівня готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії її корекція та оптимізація). На основі результатів теоретичного аналізу та емпіричного вивчення проблеми нами виокремлені компетенції міжпрофесійної взаємодії фахівців соціальної сфери для успішної професійної діяльності, зокрема міжпрофесійно-соціально-трудова; міжпрофесійно-особистісна; міжпрофесійно-інтелектуальна; міжпрофесійно-гносична; міжпрофесійно-інформаційна; міжпрофесійно-комунікативна; міжпрофесійно-аксіологічна; міжпрофесійно-кооперативна; міжпрофесійно-рефлексивна.

Ключові слова: професійне становлення, професійна готовність, фахівці соціальної сфери, міжпрофесійна взаємодія, особистісна траєкторія, компетенції.

Raievska Yana

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University;
G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine

PROFESSIONAL READINESS OF SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE FOR INTERPROFESSIONAL INTERACTION

Summary. The professional activity of the personality of a specialist in the social sphere depends on the specifics and type of work (professional practice or academic discipline), which has its own theories of social work. Professional activity of specialists of the social sphere is rather complicated in its content, directions and requires implementation of a significant number as "general" (diagnostic, prognostic, transformative, human rights, organizational, preventive, social-medical, social-pedagogical, psychological, social-household etc.), as well as special functions of administrative, managerial, organizational, and psychological, pedagogical, social and other direction. Specific features of the readiness of specialists of the social sphere to interprofessional interaction are determined by the functions of social work as a component of social protection of the state in general and their specificity regarding the formation of the personality of a specialist in the social sphere in particular. In order to determine the professional readiness of specialists in the social sphere for interprofessional interaction, we created a personal trajectory of readiness of specialists of the social sphere for interprofessional interaction, which includes the following stages: propaedeutic-adaptive (diagnostics of readiness of specialists of the social sphere as a result of professional activity); activity (diagnostics of the level of professional readiness of specialists of the social sphere for interprofessional interaction on the following components: motivational-emotional, cognitive-content, activity-practical and regulatory); appraisal (definition of the level (high, average, low) of readiness of specialists of social sphere for interprofessional interaction, its correction and optimization). On the basis of the results of theoretical analysis and empirical study of the problem, we have identified the competences of interprofessional interaction of specialists of the social sphere for successful professional activities, in particular, interprofessional, socio-labor (the ability to analyze the situation on the labor market, act in accordance with personal and public benefit, possess the ethics of relationships); interprofessional-personal (orientation of the subject, which carries out professional interaction, for constant development); interprofessional-intellectual (self-development of cognitive processes, individual interpersonal interaction); interprofessional-gnostic (ability to determine the effectiveness of methods, means and forms of professional activity, analyze the achieved result, its conformity to the goals and objectives of social work, completeness and strength of knowledge acquisition of interprofessional interaction); interprofessional-information (with the help of information technologies, the formation of the ability to independently search, analyze and select the necessary information, its organization, transformation, preservation and transfer); interprofessional-communicative (effectiveness of interpersonal and internal personal communication); interprofessional-axiological

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3802-2304>

(development of values, value attitude to professional activity and personal growth); interprofessional-cooperative (productive partnership in joint activity); interprofessional-reflexive (analysis of their own mental states, their actions, ability to allocate to analyze and compare their own actions with the subject situation, awareness of the individual about how it is perceived by the communication partners).

Keywords: professional formation, professional readiness, specialists of social sphere, interprofessional interaction, personality trajectory, competencies.

Постановка проблеми. З плином часу соціальна робота як практична діяльність набуває все більшої розгалуженості та обертів у своєму формуванні, створена та стрімко розвивається у різних країнах світу розгалужена система соціальних служб і закладів, робота яких спрямована на реалізацію різних напрямків соціальної роботи, пов'язаної із захистом та підтримкою незахищених верств населення.

У сфері практичної діяльності перед фахівцями соціальної сфери у багатьох країнах стоять одні і ті ж завдання: підтримувати і стимулювати людей на розвиток їх власних сил, конструктивну діяльність, на використання власних резервів; пропонувати допомогу, організовувати її; супроводжувати людей протягом певного життєвого періоду, брати участь, організовувати контроль за ситуацією з метою захисту клієнта; представляти інтереси клієнтів, які потребують допомоги, якщо останні не можуть це зробити самостійно; активізувати людей для надання допомоги тим, хто її потребує; здійснювати вплив на органи влади й управління з метою поліпшення якості обслуговування і соціального захисту; інформувати інстанції на всіх рівнях про фактори, які негативно впливають або можуть вплинути на життєдіяльність певних груп населення.

В кожному напрямі діяльності соціальної роботи необхідно враховувати як особливості категорії населення, з якою працює фахівець, так і особливості й необхідні характеристики самого фахівця. Вочевидь постає питання якості соціальних послуг, що надаються закладами соціальної сфери, та до фахівців, що в них працюють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної діяльності фахівців соціальної сфери знайшли своє відображення в наукових працях психологів та педагогів в Україні (О. Бондарчук, А. Грись, Л. Карамушка, М. Корольчук, Н. Кривоконь, П. Криворучко, С. Максименко); різні аспекти становлення соціального працівника як професіонала (В. Бочарова, Н. Клименко, А. Ляшенко, В. Плащов, В. Поліщук, В. Сластьонін, Н. Шмельова); обґрунтована природа дослідницьких процесів, необхідних для оптимального вибору методик навчання фахівців соціальної сфери (Г. Мещанова, В. Семиченко, С. Харченко); виявлені окремі компоненти соціально-педагогічної діяльності у соціальній сфері (Л. Міщик, Н. Кузьміна, О. Пономаренко); окреслені деякі аспекти професійної підготовки соціального працівника (Л. Долинська, Д. Годлевська, К. Максимова, В. Нор, В. Орленко, О. Шевчук, К. Якубенко). Питання готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до виконання професійних обов'язків неодноразово розглядалися в роботах учених В. Бочарової, Т. Завгородньої, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сьогодення роз-

виток системи вищої освіти та професійної діяльності фахівців соціальної сфери потребує відповідних напрямків щодо формування соціального збагачення українського суспільства.

За нашим переконанням, діяльність фахівця соціальної сфери повинна бути зорієнтована на роботу з усіма категоріями населення, бути спрямована на активізацію соціокультурних і соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, громади та особи.

Головним пріоритетом виступає всебічна підготовка фахівців соціальної сфери з відповідними професійними компетентностями в закладах вищої освіти, що дасть змогу своєчасно реагувати на соціально-економічні зміни в державі та ефективно взаємодіяти на рівні інституцій у межах одного сектору (організації громадянського суспільства) та між різними секторами (громадою; органами влади й місцевого самоврядування; правоохоронними органами; соціальними, освітніми та медичними установами; засобами масової комунікації тощо).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття основних положень професійної готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Професійна взаємодія виступає головною ланкою у встановленні різних відносин у професійному середовищі, що виявляється у формі спільної діяльності, спілкування, емоційного співпереживання. З цього приводу Т. Анісімова, Є. Головаха, Н. Панина, А. Петров, досліджуючи професійну взаємодію, визначили основне завдання професійної взаємодії, яке полягає у продуктивній співпраці; вимоги до учасників взаємодії та засоби впливу у процесі взаємодії; умови реалізації, що полягають у встановленні найрізноманітніших відносин у професійному середовищі.

Аналіз теоретичних положень дав нам змогу стверджувати, що однією із головних компетенцій та професіоналізму фахівця є правильно організований процес міжпрофесійної взаємодії.

Розмаїття підходів до визначення і структури взаємодії привели до висновку, що міжпрофесійна взаємодія як соціально-психологічна категорія є інтегруючим чинником, який об'єднує частини в цілісний процес безпосереднього або опосередкованого взаємовпливу об'єктів (суб'єктів), що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок. *Міжпрофесійна взаємодія* – це цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності, при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого. *Міжпрофесійна взаємодія* – це функціональна взаємодія,

що має діловий характер і відрізняється від міжособистісної взаємодії. Вона сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності за умов високого рівня усвідомленості та позитивного емоційного фону [4].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що для кожної професії притаманні як спільні, так і специфічні ознаки. Особливості професійних цінностей обумовлені роллю і статусом професії в житті суспільства та окремої людини, тому було доцільним визначення й уточнення предмета соціальної роботи.

Професійна діяльність фахівців у соціальній сфері є достатньо складною за своїм змістом, напрямами і потребує виконання значної кількості як «базисних» (діагностичної, прогностичної, перетворюючої, правозахисної, організаційної, попереджувально-профілактичної, соціально-медичної, соціально-педагогічної, психологічної, соціально-побутової та ін.) [1, с. 122], так і специфічних функцій адміністративного, управлінського, організаційного, так і психологічного, педагогічного, соціального та іншого спрямування. Фахівці з соціальної роботи – це спеціалісти високої кваліфікації, люди особливої, делікатної професії, що призначена для забезпечення багатoproфесійної системи служб соціального захисту населення [5].

Психолого-педагогічні дослідження зарубіжних вчених дозволили виділити кілька груп умінь майбутнього фахівця соціальної роботи, зокрема: 1) когнітивні вміння: аналізувати й оцінювати досвід, як свій, так й інших; аналізувати та виявляти проблеми та концепції; застосовувати на практиці свої знання і розуміння проблем; застосовувати на практиці дослідні знахідки; 2) комунікативні вміння: виявляти та враховувати у роботі відмінності особистісного, національного, соціального та культурно-історичного характеру; спілкуватися вербально, невербально; організувати та брати інтерв'ю при різних обставинах; вести переговори, виступати по радіо, діяти в колективі з іншими соціальними працівниками; брати на себе роль адвоката свого клієнта; 3) конструктивні вміння: приймати рішення з індивідами або, при необхідності, від їхнього імені, з сім'ями, групами або від їхнього імені; виокремлювати рішення, що вимагають попереднього узгодження з фахівцями іншого професійного напрямку; діяти в алгоритмі вироблення рішення; розробляти рішення, що передбачають співпрацю з іншими установами, відомствами, професіоналами; 4) організаційні вміння: проводити політику соціальної служби щодо конфіденційності та професійного підходу до справи; готувати доповіді та доповідати; організувати, планувати та контролювати роботу; знаходити необхідну інформацію за допомогою різних технологій.

Відповідно до вищезазначених теоретичних позицій на різних етапах наукового пошуку були використані такі методи дослідження: 1) теоретичного аналізу (історіографічний, порівняльний, регресивний) з метою виявлення й обґрунтування концепцій розвитку і становлення соціальної роботи як наукового напрямку та розкриття її основних практичних аспектів і структури діяльності соціального працівника;

вивчення й аналіз наукових джерел вітчизняних і зарубіжних дослідників з філософії, соціології, психології і педагогіки, щодо досліджуваного питання що дозволило порівняти різні точки зору на проблему, що вивчається, та визначитися з базовими для дослідження положеннями; синтез, узагальнення, систематизація, що слугували засобом для обґрунтування змісту підготовки, вибору інноваційних технологій підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї між професійної взаємодії в професійній діяльності; моделювання психолого-педагогічних умов з метою перевірки теоретичних положень дослідження; 2) прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик, моделювання) з метою обґрунтування моделі професійної діяльності соціального працівника і розробки моделі професійної підготовки фахівців соціальної сфери; 3) обсерваційні (пряме й опосередковане спостереження, включене, довготривале фіксоване спостереження) з метою виявлення особливостей діяльності фахівців соціальної роботи в різних ситуаціях.

Це дало змогу розробити структуру особистісної траєкторії готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії (рис. 1) та виокремити компетенції міжпрофесійної взаємодії фахівців соціальної сфери для успішної професійної діяльності, зокрема:

1. *Міжпрофесійно-соціально-трудова* (уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої і суспільної вигоди, володіти етикою взаємин).

2. *Міжпрофесійно-особистісні* (орієнтація суб'єкта, який здійснює між професійну взаємодію, на постійний розвиток).

3. *Міжпрофесійно-інтелектуальні* (саморозвиток пізнавальних процесів, індивідуальної міжособистісної взаємодії).

4. *Міжпрофесійно-гностичні* (вміння визначати ефективність методів, засобів і форм професійної діяльності, аналізувати досягнутий результат, його відповідність цілям і завданням соціальної роботи, повнота та міцність засвоєння знань міжпрофесійної взаємодії).

5. *Міжпрофесійно-інформаційні* (за допомогою інформаційних технологій формування вміння самостійного пошуку, аналізу й відбору необхідної інформації, її організації, перетворення, збереження та передачі).

6. *Міжпрофесійно-комунікативні* (ефективність міжособистісних і внутрішньо особистісних комунікацій).

7. *Міжпрофесійно-аксіологічні* (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності і особистого зростання).

8. *Міжпрофесійно-кооперативні* (продуктивне партнерство у спільній діяльності).

9. *Міжпрофесійно-рефлексивні* (аналіз власних психічних станів, своїх вчинків; вміння виділяти аналізувати і зіставляти з предметною ситуацією свої власні дії; усвідомлення індивідом того, як він сприймається партнерами по спілкуванню).

Висновки і пропозиції. Однак ґрунтовний аналіз наукових праць і емпіричних матеріалів дозволяє констатувати відсутність системного теоретико-методичного та науково-технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних

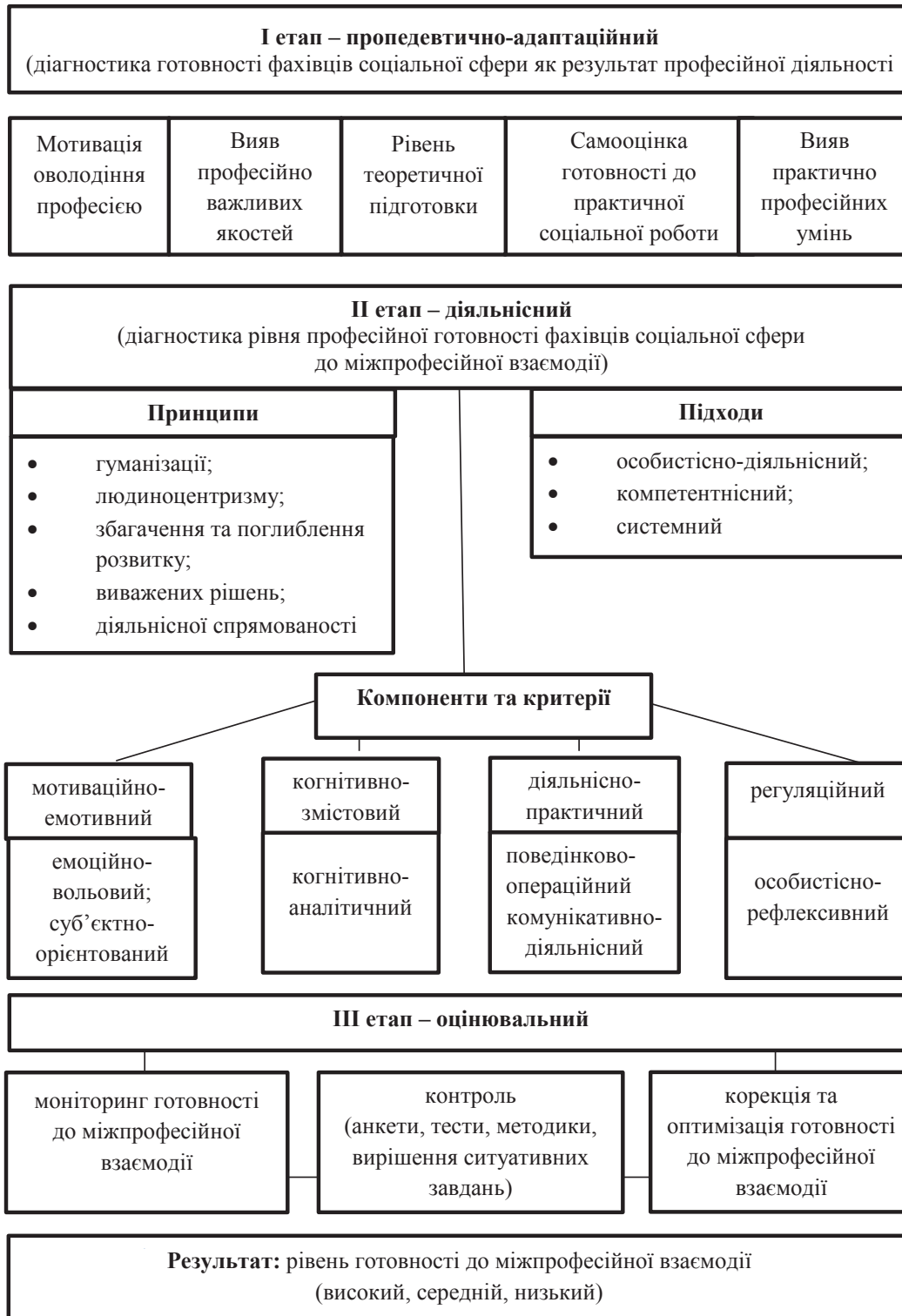

Рис. 1. Структура особистісної траєкторії готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії

Джерело: розроблено автором

працівників до практичної роботи. При цьому досвід демонструє, що навчально-виховний процес в умовах процесу підготовки фахівців соціальної сфери сьогодні має вже чимало можливостей для розв'язання означених проблем. В той же час ці можливості у вищому навчальному закладі використовуються ще не на повну потужність, про що свідчить низка суперечностей між:

– потребою врахування міжпрофесійної взаємодії та впровадження міждисциплінарного підходів у зміст, організацію соціальної роботи з різними групами населення і відсутністю відповідної професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери, які здійснюють цю діяльність;
– суттєвою соціальною необхідністю в егалітарно мислячих агентах міжпрофесійної інте-

грації, здатних протистояти застарілим стереотипам, і недостатнім рівнем розвитку освіти.

– об'єктивними потребами суспільства в професійно компетентних соціальних працівниках, унікальністю вимог до їхньої діяльності та мірою наукової розробки проблеми формування професійної компетентності; існуючою в практиці підготовки фахівців соціальної сфери уніфікованою усталеною системою підготовки соціального працівника та особистісно орієнтованим характером соціальної роботи з різними об'єктами;

– потребами суспільства та індивіда у кардинальному переході від інформаційно-проективного методу навчання до діяльнісного, функціонально-цільового підходу і реальною готовністю до практичної соціальної роботи в соціальній сфері;

– традиційною системою викладання психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик у відриві їх один від одного та необхідністю реалізації інтегративних зв'язків між ними з метою посилення ефективності навчання;

– усвідомленням майбутніми фахівцями необхідності та значущості розвитку професійної компетентності та недостатнім досвідом, рівнем сформованості у них практичних навичок у сфері соціальної роботи;

– не виправдано обмежені терміни безпосередньо практичної підготовки майбутніх фахівців – терміни проходження майбутніми фахівцями виробничої практики на робочих місцях, що відіграє роль закріплення та перевірки їх знань і вмінь.

Необхідність розв'язання зазначених суперечностей вимагає переосмислення теоретико-методологічних засад та концептуально-методичних підходів до підготовки сучасного фахівця соціальної сфери, формування його професіоналізму відповідно до вимог особистісно-орієнтованої парадигми вищої професійної освіти; швидкоплинних змін у сфері практичної діяльності фахівців і потребою закладів вищої освіти впроваджувати у навчальний процес нові педагогічні технології, що мають виховний, стимулюючий характер, з одного боку, та значним відставанням змісту, форм й технологій їх професійної підготовки, з іншого.

Однією з актуальних сьогодні є проблема приведення у відповідність нормативно-правового забезпечення міжпрофесійної взаємодії та системи підготовки фахівців соціальної сфери з тими завданнями та функціональними обов'язками, якими вони повинні володіти в процесі здійснення професійної діяльності.

Список літератури:

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности. *Психологический журнал*. 1984. Т. 5. № 5. С. 63–70.
2. Балахтар В.В. Психологія особистості фахівця з соціальної роботи : Монографія. Київ : Талком, 2008. 384 с.
3. Орешета Ю.В. Фахівці із соціальної роботи як ключові суб'єкти сфери соціальної роботи. *Грані*. 2014. № 11. С. 124–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_25
4. Раєвська Я.М. Структурно-функціональний підхід до міжпрофесійної взаємодії в системі соціальної роботи. *Інтернаука*. 2019. № 15. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-15-5303>
5. Холостова Е.И. Социальная работа. (3-е изд.). Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2006.

References:

1. Alekseeva, V.H. (1984). Tsennostnye orientatsyy kak faktor zhyznedeyatel'nosti y razvytyia lychnosti [Value orientations as a factor of life and personality development]. *Psychological journal*, vol. 5, no. 5, pp. 63–70. (in Russian)
2. Balakhtar, V.V. (2018). *Psykhohohiia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty: Monohrafiia* [Personality Psychology specialist social wor]. Kyiv: Talkom. (in Ukrainian)
3. Oresheta, Yu.V. (2014). Fakhivtsi iz sotsialnoi roboty yak kliuchovi subiekty sfery sotsialnoi roboty. [Social work professionals as key actors in the field of social work]. *Hrani*, no. 11, pp. 124–129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_25
4. Raievska, Ya.M. (2019). Strukturno-funktsionalnyi pidkhid do mizhprofesiinoi vzaiemodii v systemi sotsialnoi roboty [Structural and functional approach to interprofessional interactions in the social work]. *Internauka*, no. 15. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-15-5303>
5. Kholostova, E.Y. (2006). *Sotsyalnaia rabota* [Social work]. Moskva: Yzdatelsko-torhovaia korporatsyia «Dashkov y K». (in Russian)